

Kuoleman valtakunnassa

*Suomen sota Tornion seudulla
1808 - 1809*

I dödens rike

*Finska kriget kring Torneå trakten
1808 - 1809*

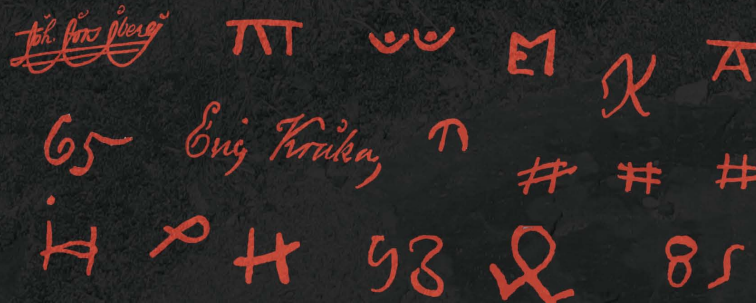
17.12.2008 - 18.10.2009

Tornionlaakson maakuntamuseo

Keskikatu 22 95400 TORNIO

**Avoinna:
ti - pe 11 - 17
la - su 11 - 15
ma suljettu**

www.tornio.fi/museo

SUOMEN SODAN TAUSTAA

Ranskan Napoleon pyrkii Euroopan valtiaaksi

Korsikalaissyntyinen Napoleon Bonaparte kohosi Ranskan vallankumouksen jälkeisissä sekavissa oloissa ensin sotilasuralla kenraaliksi ja sitten politiikassa vuonna 1799 ensimmäiseksi konsuliksi palauttaen Ranskaan keskitetyn hallintojärjestelmän. Vuonna 1804 keisariksi kruunattu Napoleon löi Austerlizin 1805 taistelussa Venäjän ja Itävallan joukot. Itävalta solmi rauhan Ranskan kanssa. Preussi joutui taipumaan Jenassa 1806. Venäjän Napoleon taivutti liittolaisekseen Friedlandin taistelun jälkeen Tilsitissä 1807. Taustalla oli Napoleonin pyrkimys pakottaa merten herruuden saavuttanut Iso-Britannia kauppasaarrolla eli mannermaasulkemuksella suostumaan Ranskan vaateisiin. Suomen sota 1808-1809 liittyi osana Tilsitin sopimukseen. Venäjän tuli tarvittaessa väkivalloin pakottaa myös Ruotsi Iso-Britannian vastaiseen rintamaan.

Ruotsi oli eräs Britannian merkittävimpiä kauppakumppaneita ja Ruotsista ostettu terva suoranaisesti Englannin laivaston merikelpoisuuden taek. Kauppasuhteisiinsa vedoten Ruotsi kieltäytyi rohkeasti kauppasaarosta. Tämän jälkeen Venäjä aloitti varustautumisen sotaan. Ruotsi satoi voimansa Napoleonin leiriin siirtyneen Tanskan ja siihen kuuluneen Norjan suuntaan, eikä osannut varautua riittävällä tavalla mahdolliseen venäläishyökkäykseen.

Venäjä hyökkää

Helmikuun alussa vuonna 1808 sai Suomessa olevien sotavoimien ylipäällikön sijainen C. N. af Klercker hälyttävän kirjeen Ruotsin Pietarin suurlähettiläältä, jossa kerrottiin venäläisten hyökkäyssuunnitelmista. Klercker antoi välittömästi omalla vastuullaan käskyn Suomen armeijan liikekannallepanosta. Kun venäläiset joukot sotaa julistamatta helmikuun 21. päivänä ylittivät Kymijoella olleen rajan, oli suomalaisia sotilaita jo rajavyöhykkeellä. Maaliskuun alussa Suomen armeijan komentajuus siirtyi vakinaiselle ylipäällikölle V. M. Klingsporille. Hänen strategianaan oli peräytyä Pohjanmaalle, kunnes keväällä meren auettua saataisiin apuvoimia emämaasta. Viaporin antautuminen toukokuussa 1808 oli kuitenkin paha takaisku Ruotsin sotasuunnitelmille.

Sotaonni vaihtelee

Kaksi kuukautta käytiin sotaa koko ajan peräytyen. Keski-Pohjanmaalle edenneet venäläiset siirtyivät huhtikuussa yhä pohjoisemmaksi. Ensimmäinen suuri yhteenotto puolustavan armeijan kanssa tapahtui huhtikuun 18. päivänä Siikajoella ja muutamaa päivää myöhemmin Revonlahdella. Molemmat taistelut voitti ruotsalais-suomalainen armeija ja venäläisjoukot joutuivat nyt perääntymään etelää kohti.

Kesän alkupuolella taisteluita käytiin muun muassa Kauhajoella ja Alavudella, missä taistelut päättyivät ruotsalaisten voittoon. Syyskuun 14. päivänä käytiin Oravaisissa sodan verisin, Ruotsin joukkojen tappioon päättynyt taistelu. Aselepo solmittiin Lohtajan pappilassa syyskuun 29. päivänä vuonna 1808. Sodan suunta kääntyi taas pohjoista kohti. Suomen armeija perääntyi Pohjois-Pohjanmaalle ja vihdoinkin Ruotsin puolelle.

Olkijoen aselepo

Olkijoen aselepo 19.11.1808 lopetti sotatoimet Suomen alueella. Armeija vetäytyi Ruotsin puolelle vanhan maakuntarajan länsipuolelle. Samaten saaristolaivasto siirtyi Oulusta Tornioon. Matkan aikana menehtyi runsaat 200 miestä. Myös suuri määrä hevosia ja varusteita jouduttiin jättämään matkan varrelle. Tornion seudulle saavuttiin joulukuun alkupuolella. Viimeinen yksikkö ylitti Kaakaman rajalinjan 13.12.1808. Armeijan saavuttua Tornioon kaikki Ruotsissa kootut yksiköt

kotiutettiin tai siirrettiin etelämmäksi vuoden loppuun mennessä ja vain suomalaiset sotilaat jäivät vartioimaan demarkaatiolinjaa.

Kuninkaallisen Ruotsin Suomessa olevan pohjoisen armeijan ja keisarillisen Venäjän armeijan välinen SOPIMUS.

Meille annettujen täysien valtuuksien nojalla olemme allekirjoituksillamme vahvistaneet seuraavat artiklat:

1. Ruotsin armeija asettuu heti tämän sopimuksen tultua ratifoiduksi sille linjalle Oulun läänin rajaa pitkin, joka alkaen Kemin takaa kulkee Paisavaaran, Mustavaaran ja Porkkavaaran kautta. Kumpikin Kemijoen ranta jää niin muodoin Venäjän armeijan haltuun.

2. Ruotsin Armeija poistuu Oulun kaupungista kymmenen päivän kuluessa tämän sopimuksen allekirjoittamisesta siten, että Ruotsin joukot lähtevät kaupungista viimeistään kuluvaan kuun 29 päivänä ja Venäjän joukot marssivat kaupunkiin saman kuun 30 päivänä; maan muusta osasta, joka luovutetaan Venäjän armeijalle, on poistuttava molemmin puolin sovitun marssisuunnitelman mukaisesti, ja jos joku odottamaton tapaus, kuten jäidenlähtö ym., sattuisi, on se otettava huomioon ja annettava Ruotsin armeijalle riittävästi aikaa viivytyksen poistamiseksi.

3. Ruotsin jälkijoukko peräytyy sovitun marssisuunnitelman mukaisesti, mutta kaikki, mitä Ruotsin armeija hevosten puutteessa taikka muista syistä jättää jälkeensä, kuten sairaita, makasiineja ym., ja minkä venäläiset etujoukot tapaavat, katsotaan sotasaaaliiksi.

4. Ruotsin armeija sitoutuu olla hävittämättä, jakamatta asukkaille ja myymättä makasiineja, joista sen saattaisi olla pakko luopua.

5. Ruotsin armeija ei ota mukaansa Oulusta eikä mistään muustakaan paikasta, josta se poistuu, ketään siviilivirkamiestä eikä liioin tavaroita tahi muita esineitä, jotka kuuluvat maakuntaan.

6. Ruotsin armeija palauttaa kaikki nimismiehet, papit ja muut virkamiehet sekä asukkaat, jotka mahdollisesti ovat otetut mukaan niistä paikkakunnista, joista armeija jo on poistunut, jolloin heidän hevosensa ja muu omaisuutensa seuraavat mukana, edellyttäen tietenkin, että tämä tapahtuu heidän omasta tahdostaan.

7. Tämän sopimuksen tulee molempain armeijain asianomaisten ylipäällikköjen ratifioida ja vaihdon tulee tapahtua viimeistään huomispäivän iltaan mennessä.

Olkijoki, marraskuun 19 p:nä 1808.

*Vapaaherra Adlercreutz.
kenraalimajuri.
Kreivi Kamenski.
kenraaliluutnantti.*

Hyväksytty marraskuun 20 p:nä 1808 Kreivi Buxhoewden, Hänen Keisarillisen Majesteettinsa armeijan ylipäällikkö.

Sota Länsipohjassa

Suomen alue oli luovutettu ja kenraali Gripenbergin armeija oli jätetty oman onnensa nojaan. Maaliskuussa 1809 venäläiset hyökkäsivät Ruotsiin kolmelta suunnalta. Venäjän hyökkäys Ahvenanmaalle johti ruotsalaisten peräytymiseen jään yli. Samoihin aikoihin ylitti 3 500 miehen venäläisosasto Merenkurkun kohdalta jään edeten Uumajaan. Kolmas venäläinen ryhmittymä ylitti aselepolinjan Torniossa.

Venäläisten ilmoitus aselevon päättymisestä saapui Tornion päämajaan 18.3.1809. He ylittäisivät aselepolinjan neljän päivän kuluttua. Gripenberg ei saanut toivomaansa pidennystä aselevolle. Komentaja katsoi ainoaksi mahdollisuudeksi vetää joukot Kalixin suuntaan. Sairaat ja heikkokuntoiset sotilaat jätettiin Tornioon. Venäläiset joukot ylittivät Kaakaman aselepolinjan 23.3.1809 ja saapuivat vielä samana päivänä Tornioon.

Torniosta vetäytymisen jälkeen Ruotsin tilanne kävi yhä vaikeammaksi. Venäläiset hyökkäsivät kolmella suunnalla. Tukholmassa suoritettiin vallankaappaus ja kuningas Kustaa IV Aadolf joutui luopumaan kruunusta. Armeijan rippeet antautuivat Säivin kylässä 25.3.1809. Kenraalimajuri Gripenbergin tekoa pidettiin epäsotilaallisena, mutta se oli vallitsevissa kurjissa oloissa todennäköisesti ainoa oikea.

Kainuun (Kalix) antautumista kutsutaan virallisesti sopimukseksi. Gripenberg neuvottelikin venäläisten puolelle jääneille sotilaille inhimillisen kohtelun ja vammojen hoidon. Suomessa kootut joukko-osastot saivat marssia aseineen ja lippuineen Tornion läpi ja luovuttivat aseensa vasta Kemin(maan) kirkolla.

Sodan viimeiset taistelut käytiin elokuussa 1809 Uumajan pohjoispuolella Sävarissa ja Ratanissa. Samaan aikaan käynnistettiin rahanneuvottelut Haminan kaupungissa.

Haminan rauha

Lopullinen rauha Venäjän ja Ruotsin välillä tehtiin 17. syyskuuta 1809 Haminassa. Sopimus ratifioitiin 13.10.1809. Koko Suomi erotettiin Ruotsista ja liitettiin Venäjään. Rajaksi tuli Tornion- ja Muonionjokien muodostama linja. Yli 600-vuotinen yhteys Ruotsiin päättyi ja Suomesta tuli Venäjän imperiumin osa autonomisena suuriruhtinaskuntana 108 vuodeksi. Ruotsissa maaliskuussa 1809 tapahtuneen vallankaappauksen seurauksena Ruotsin tosiasialliseksi hallitsijaksi nousi 1810 Napoleonin marsalkka Jean-Baptiste Bernadotte; vuodesta 1818 Ruotsin kuninkaana Kaarle XIV Juhana. Kaarle Juhana ehti tosin kääntyä Napoleonin vastaankin. Kruununperijä neuvotteli Turussa 1812 Aleksanteri I:n kanssa Suomen tilanteesta. Ruotsi ilmoitti luopuvansa kaikista vaatimuksistaan Suomeen ja sai ikään kuin korvauksena Norjan Tanskalta (1814).

OLKIJOELTA KALIXIIN

Joukot vetäytyvät Tornioon

Venäläisten ylipäällikön Buxhöwdenin hyväksyttyä 20.11.1808 kenraalien Adlercreutzin ja Kamenskin laatiman Olkijoen sopimuksen oli Suomen armeijan välittömästi ryhdyttävä vetäytymisoperaatioon.

Oulun varastojen siirtoon myönnettiin 10 päivää ja marssiin Oulusta Kemiin 14 vuorokautta. Samalla Buxhöwden lupasi ettei hyökkäsi kahta viikkoa aikaisemmin kuin Klerckerin komentamat

joukot olivat ylittäneet Länsipohjan ja Pohjanmaan välisen rajan. Sopimus pelasti myös Iisalmen suunnalta perääntyvät Sandelsin joukot.

Sovittu aika osoittautui aivan liian lyhyeksi runsaan 10 000 miehen ja kuormastojen siirtämiseksi. Ouluun oli jätettävä runsaat 1000 sairastunutta sotilasta ja matkalla Tornioon menehtyi lähes 250 miestä. Useat perille päässeistä olivat sairastuneet matkan aikana.

Joukkojen oli lähdettävä Oulusta 29. marraskuuta ja Kemistä 13. joulukuuta. Viimeisenä marssi eversti Sandelsin 4. suomalainen prikaati, jonka erikoisena tehtävä oli kerätä mukaan muista joukko-osastoista jälkeen jääneitä sotilaita.

Päämajansa Tornioon perustanut kenraali af Klercker sijoitti etelästä saapuneet joukot seuraavasti:

1. suomalainen prikaati, joka käsitti joukkoja Turun ja Uudenmaan rykmenteistä Tornionjoen alajuoksun itäiselle rannalle.
2. suomalainen prikaati, joka käsitti Porin ja Pohjanmaan rykmentit sijoitettiin Haaparantaan, Mattilaan, Vojakkalaan, Vuonoon ja Nikkalaan.
3. suomalainen prikaati, johon kuului joukkoja Hämeestä ja muualta Etelä-Suomesta Tornionjoen ja Kaakamonjoen välille.
4. suomalainen prikaati (Sandelsin prikaati) etuvartioksi Kaakamon rajalinjalle.

Suomalainen ratsuväki, noin 500 miestä, sijoitettiin molemmin puolin jokea Kukkolan, Karungin ja Hietaniemen kyliin.

Kaakaman rajalinjan ylittämisen jälkeen armeijan tykistön tukikohta sijoitettiin Laivaniemeen. Kokonaisuudessaan Tornion alueelle oli sijoitettu 24 6-naulaista tykkiä. Kevyempiä tykkejä oli noin 20 kappaletta. Osa tykeistä siirrettiin varsin pian Uumajaan. Vuoden vaihteen tienoilla Tornion evakuointiin myös loput raskaammasta tykistömateriaalista kuten 12 6-naulaista tykkiä. On epäselvää jäikö Tornioon kevääseen 1809 saakka pienempiä 3-naulaisia tykkejä. Näyttää siltä että Tornion joukkojen tykistötuki oli heikko.

Joulukuun lopussa joukkojen kokonaismäärä oli 844 upseeria tai aliupseeria sekä 5 839 miestä. Lisäksi armeijalle kuului 1 469 hevosta. Luvuissa on mukana vielä noin 1 000 ruotsalaista soturia, jotka odottivat marssikäskyä tai kotiuttamista vuoden vaihteessa. Länsipohjan rykmentti oli kotiutettu heti Tornioon saavuttaessa. Ruotsalaiset joukko-osastot jatkoivat marssiaan edemmäs Länsi-Pohjaan.

Myös joukkojen moraalit alkoi rakoilla. Armeijan surkea tila aiheutti taistelukuntoisillekin miehille normaaliakin suuremmat rasitukset. Aluksi suurin urakka oli pääasiassa Laivaniemen kylään majoittuneella Sandelsin 4. Prikaatilla, josta aina 500 miestä vuorotteli rajalle varustetuissa vartiopaikoissa. Niiden välejä partioitiin ahkerasti ja tarkkailtiin erityisesti poikittaisia talviteitä. Suurin 200 miehen etuvartio-osasto oli Kaakamon sillan luona. Rajalle rakennettiin myös vartiorovioketju, jotta vihollisen äkkihyökkäyksistä voitaisiin nopeasti varoittaa. Tornion seudun suorastaan epäinhimilliset olot johtivat rivistä poistumiseen myös muutoin kuin sairauden tai kuoleman kautta. Esimerkiksi Sandelsin prikaatista karanteita kirjattiin vielä joulukuun puolivälissä vain kymmenen, mutta kuun loppuun mennessä luku nousi jo toiselle sadalle. Karkuruus kasvoi joulukuun lopussa myös Pohjanmaan pohjoisessa pataljoonassa niin suureksi, että af Klerkerin oli pakko siirtää pataljoona taemmaksi. Ruotsin puolustaminen ei kaikkia suomalaisia miehiä kiinnostanut, vaan osa alkoi etsiä kotiseudulleen. Niissä oloissa tarvittiin lujaa uskollisuutta sotilasvalalle, että mies jäi riviin.

Klercker siirsi vuoden 1809 alussa päämajansa Härnösandiin ja Torniossa olleiden joukkojen päälliköksi määrättiin kenraalimajuri Hans Henrik Gripenberg. Tornioon jääneitä joukkoja myös ryhmiteltiin uudelleen. Ryhmittymä nimettiin Pohjoiseksi armeijaksi. 4. prikaati vapautettiin rajavalvonnasta ja majoitettiin Skellefteån alapuolelle. Rajan vartioinnista vastasivat nyt 2. ja 3. prikaatin etujoukot. Myös ratsuväki lähetettiin rehun puutteen vuoksi syvemmälle Ruotsiin.

Armeijan ylimmän johdon siirryttyä Tukholmaan ja Härnösandiin kenraali Gripenberg toimi Torniossa pitkälti omalla vastuullaan. Viestiyhteyden olivat heikot. Klercker oli ohjeistanut Gripenbergiä ainoastaan kutsumaan aseisiin kotiutetun Länsipohjan rykmentin mikäli vihollinen yllättäen peruuttaa aselevon. Sopimuksessa oli maininta että ilmoitus aselevon lopettamisesta oli tehtävä neljä päivää ennen taisteluihin ryhtymistä, mutta kummankin osapuolen toivomuksena näyttää olleen aselevon jatkuminen pitkälle kevättalveen saakka.

Torniosta Kalixiin

Venäläisten ilmoitus aselevon päättymisestä tavoitti Gripenbergin 18.3.1809. Kenraali Gripenberg kutsui välittömästi Tornion komppanian ruoduiltaan aseisiin ja auttamaan evakuoinnissa. Gripenberg katsoi mahdottomaksi puolustautua Torniossa ja päätti välittömästi vetää molemmat käytössään olleet prikaatit Kalixin suuntaan, jonne kutsuttiin myös apujoukkoja etelämpää. Toki tietoja venäläisten joukkojen ryhmittymisestä ja kuormastojen siirrosta oli saatu etukäteen. Gripenbergin yritykset aselevon jatkamisesta osoittautuivat turhiksi. Kenraali Schuvalov oli saanut käskyn edetä. Hänellä oli käytössään 9 000 miestä ja 18 tykkiä. Tarkoitus oli edetä Uumajaan ja kohdata siellä merenkurkun ylittäneet joukot. Maaliskuussa venäläiset etenivät myös Ahvenanmaalle. Porvoossa järjestettiin valtiopäivät, jotka merkitsivät Suomen lopullista liittämistä Venäjään. Venäläisten hyökätessä maan korkein upseeristo oli Tukholmassa järjestämässä vallankaappausta. Kun venäläiset saapuivat 23.3.1809 Tornioon kaupungissa oli vain noin 500 sairasta sotilasta. Muut joukot olivat vetäytyneet Kalixin suuntaan, jossa oli tarkoitus puolustautua.

Saatuaan tiedon aselevon päättymisestä Gripenberg antoi käskyn kolmen prikaatin siirtymisestä länteen Kalixiin, jossa katsoi puolustautumisen helpommaksi kuin Torniossa. Suunnitelma oli kuitenkin lähes toivoton sillä venäläisillä oli joukkoja puolta enemmän ja mahdollisuus käyttää Perämeren jäätä saarrostusliikkeisiin. Gripenberg lähetti Schuvaloville 24.3.1809 uuden viestin ehdottaen henkilökohtaista tapaamista. Schuvalov antoi neuvottelujen käymisen ranskalaislähtöisen everstin Anselme de Giboryn tehtäväksi. Venäläisillä kuten myös Gripenbergillä oli tiedossaan Tukholman vallankaappaus.

Kainuun (Kalix) sopimus

Gripenberg ja de Gibory tapasivat toisensa Sanginjoella, jossa Venäjän edustaja esitti ehdotuksensa. Neuvotteluissa oli mukana myös eversti Palmfelt, sillä Gripenbergin ranskan kielen taito ei ollut riittävän hyvä. Kalixin sopimuksen esiversio luonnosteltiin ranskaksi. De Gibory oli ollut mukana jo Viaporin antautumiseen johtaneissa neuvotteluissa. Venäjän armeijan eversti toi taitavasti esiin viime päivinä tapahtuneet tosiasiat ja sai Gripenbergin vakuuttuneeksi verenvuodatuksen turhuudesta. Varsinkin Palmfelt oli sopimuksen hyväksymisen kannalla. Gripenbergin oli hyväksyttävä ehdotus, jonka mukaan hänen joukkonsa saisivat siirtyä vapaasti Piitimeen ja samalla hän luovuttaisi Tornion ja Piitimen välisen alueen varastoineen venäläisille. Gripenberg puolestaan varmisti sopimuksella, että miehistö sai vapaasti siirtyä kotikulmilleen ja upseeristo puustelleihinsa ilman minkäänlaisia sanktioita. Samalla hän myös sai takuut haavoittuneiden ja sairaiden hyvästä hoidosta.

KAINUUN SOPIMUS

Tämä sisälsi seuraavaa:

- 1) *että kenraali Gripenbergin komennettavana olevan osaston pitää pysyä nykyisillä paikoillaan ja luovuttaa kiväärinsä;*
- 2) *että suomalaiset joukot palaavat kotiseuduilleen ja kunniasanallaan lupaavat olla palvelematta ennen rauhantekoa;*
- 3) *että kenraalit menevät kunniasanallaan tästä takuuseen, mikäli se koskee kuria kotimatalla;*
- 4) *että joukkojen pitää matkalle saada passi ja muonaa riittävästi joko luonnossa tai rahassa;*
- 5) *että ruotsalaisten joukkojen pitää vannota vala, jonka mukaan ne eivät sodi Venäjää tai sen liittolaisia vastaan nykyisen sodan aikana, ja sitten ne saavat palata Ruotsiin;*
- 6) *että kanuunat ja ampumavarat paikalla luovutetaan kreivi Shuvalowin määräämälle komisariolle;*
- 7) *että kaikki kenraalit ja muut upseerit saavat ne sotilaalliset kunnianosoitukset, jotka ovat heidän arvojensa mukaiset;*
- 8) *että kaikki kuormasto ja muut tavarat jäävät joukkojen omiksi;*
- 9) *että kaikki Ruotsin valtiolle kuuluvat muona- ja ampumavarastot, jotka nyt ovat matkalla Kainuun ja Uumajan välillä, luovutetaan venäläiselle komisariolle, joka määrätään ne vastaanottamaan; ja että tunnin kuluttua sopimuksen allekirjoittamisesta venäläisten joukkojen ylipäällikölle annetaan yleisluettelo kaikista kenraalimajuri Gripenbergin armeijaan kuuluvista joukoista ja varastoista, ja sopimus pannaan täytäntöön heti, kun yllämainitut pykälät on allekirjoitettu ja sopimuskirja kummallekin annettu.*

Gripenberg palasi vielä päämajaansa Ala-Kainuun Månsbyhyn, jossa sai vahvistuksen tiedolle Uumajan valtauksesta. Divisioonan johtavat upseerit pitivät neuvonpidon, jonka jälkeen tehtiin päätös antautumisesta. Kalixin sopimuksena tunnettu asiakirjan on päivätty Säivissä 25.3.1809, jossa sen allekirjoitti kenraali Schuvalov. Sopimus kuljetettiin edelleen Månsbyhyn Gripenbergin allekirjoitettavaksi. Sopimus merkitsi myös sitä, että suomalaiset joukot marssivat takasin Tornioon, luovuttaisivat aseensa Kemin kirkolla ja palaisivat koteihinsa. Antautuneita arvioidaan olleen noin 4 500 henkilöä. Lukuun sisältyy myös siviilejä. Länsipohjan rykmentin miehet saivat palata ruoduilleen ja lupautuivat samalla enää tarttumasta aseisiin. Venäläisten kannalta oli tärkeää että kaikki Pohjois-Ruotsissa olleet varastot jäivät venäläisten sotasaaliiksi.

Sotatoimet päättyvät

Ruotsin armeijan viimeinen suuri sotatoimi oli maihinnousuhyökkäys Uumajan pohjoispuolelle Rataniin elokuussa 1809. Sävarissa ja Ratanissa käydyt taistelut olivat Suomen sodan verisimmät Oravaisten taistelujen jälkeen. Elokuun lopussa venäläiset vetäytyivät Skellefteån taakse ja suostuivat aselepoon. Tieto lopullisten rauhanneuvottelujen alkamisesta oli jo ilmassa. Kenraali von Döbeln vapautti juhlallisessa tilaisuudessa Uumajan torilla 8.10.1809 vielä mukana taistelleet suomalaiset joukot Ruotsin palveluksesta.

SOTAVÄKI JA SOTILAAT

Ruotulaitos ja Tornion seudun miehet

Suomen sodan syttyessä Ruotsin ja Suomen sotaväki muodostui suurimmaksi osakseen ruotusotilaista. Ruodut olivat 2-4 talon yhteenliittymiä, jotka pitivät jatkuvasti miestä valmiina sotapalvelukseen ja maksoivat kruunulle pientä veroa miehen varusteista ja aseistuksesta. Sotilaan pääelinkeinona, pienen rahapalkan lisäksi, oli ruotutalojen maista osoitetun torpan viljely. Pienviljelyn ohessa hän osallistui sotaharjoituksiin ja mahdollisiin sotiin aina eläkkeelle siirtymiseensä saakka. Sotilaan kuoltua, käytyä vanhaksi tai tullessa muuten palveluskyvyttömäksi ruodun velvollisuus oli järjestää uusi sotilas kolmen kuukauden kuluessa. Käytännössä ruotuja oli eri syistä usein täyttämättä tai ne korvattiin rahalla.

Tornion seudun miehet palvelivat Ruotsin armeijan Länsipohjan rykmentin majurin komppaniassa (kirjavahvuus 202 miestä), joka tunnetaan myös nimellä Tornion komppania. Vakinaisen sotaväen palkkaamiseen siirryttiin Länsipohjan läänissä jo 1649, jolloin sotilaiden ylläpitovastuu oli pitäjillä. Vuoden 1695 uudistetun ruotusopimuksen jälkeen vastuu sotamiehen hankkimisesta ja ylläpidosta siirtyi 202 ruotua muodostaneille taloille. Ruotutorpan piti käsittää 9x9 kyynärän suuruinen asuinrakennus, aitta ja karjasuoja, puolentoista tynnyrinalan pelto, kahden talvikuorman niittyala sekä kaalimaa. Käytännössä ruotutorppia ei ryhdytty heti kovalla kiireellä rakentamaan, koska sotilaat olivat usein talollisten nuorempia poikia ja asuivat näin kotitilallaan. Vielä 1700-luvun puolivälissä Tornionlaaksossa oli 15 torppaa kokonaan rakentamatta ja 128 torpan kunto oli muuten heikko, osan asuinkelvoton. Lapinrajan pohjoispuolella olevat tilat oli vapautettu ruotulaitoksesta.

Ruotusotilaille ja ruotutorpille annettiin ytimekkäät ruotsinkieliset nimet lähinnä ruotsinkielisen päällystön takia. Tornionlaaksossa on nykyisinkin käytössä monia sukunimiä, jotka ovat olleet alun perin ruotunimiä: Allardt, Bryggare, Dunder, Eklund, Flur, Flyggare, Halmkrona, Hurtig, Hähl, Lax, Rolig, Sax, Stark...

Tornion kaupungin ei tarvinnut varustaa ruotusotilaita, sillä kaupungit olivat velvollisia asettamaan laivamiehiä laivaston palvelukseen. Länsipohjan läänin kaupungit saivat syrjäisen sijaintinsa vuoksi hoitaa velvoitteen rahalla. Kaikki kaupungin 18-25 vuotiaat miehet merkittiin kuitenkin nostoväen rulliin, mutta palvelukseen heitä ei kutsuttu. Ainoat sotaan pakolla lähetetyt kaupunkilaiset olivat rengit Huki ja Enfalding.

Myös upseerit sijoitettiin miesten tavoin alueelle. Heille perustettiin puustellit eli virkatalot. Näitä olivat Alatorniolla: Haaparannan Haapaniemi (majuri), Kivirannan Lagersholm (kapteeni), Alavojakkalan Stjärneholm (vänrikki ja myöhemmin rykmentin adjutantti) sekä Ylivojakkalan Pettersberg (vänrikki myöhemmin). Ylitorniolla oli lisäksi luutnantin puustelli Thureholm Haapakylässä. Virkatalot piti rakentaa tietyn mallin mukaisesti kunkin upseerin arvosta riippuen. Esimerkiksi Pettersbergin vänrikinpuustellissa oli nelihuoneinen asuinrakennus, joka oli rakennettu kyynärän korkuiselle rapatulle kivijalalle, paritupa, luhtiaitta, sauna, riihi, ranta-aitta, kivikellari, navetta, heinälato, talli, liiteri, kaivo ja vanha aitta. Aliupseereille ei Tornion komppaniassa virkataloja rakennettu.

Tornion komppania Suomen sodassa

Rauhan aikana komppania osallistui vuosittain joko omiin harjoituksiin tai Länsipohjan rykmentin pohjoisosien yhteisiin harjoituksiin. Vuonna 1807 eli Suomen sodan aattona oli 22 ruotua täyttämättä. Riveissä olleet 180 miestä muodostivat sodan sytyttyä muiden Länsipohjan rykmentin pohjoisosien komppanioiden kanssa pataljoonan, joka liitettiin 7.4.1808 perustettuun 5. prikaatiin eversti Sandelsin alaisuuteen. Prikaatissa oli lisäksi osastoja Pohjanmaalta, Karjalasta ja Savon

jääkärirykmentistä. Sota alkoi helmikuun lopulla 1808 venäläisten ylittäessä rajan. Sandelsin joukkoihin Tornion komppania ehti mukaan huhtikuun puolivälissä Limingassa, jonne Savon jääkärirykmentti oli vetäytynyt venäläisten hyökkäysrintaman edellä Kuopion suunnasta.

Ruotsin vastahyökkäys tuli mahdolliseksi huhtikuussa, kun Siikajoella ja Revonlahdella saatiin ensimmäiset voitot venäläisistä. Pohjanmaalla etenevän pääarmeijan itäpuolella Sandelsin 5. prikaati taisteli ensin Pulkkilassa 2.5. saavuttaen voiton. Muutamien Tornion komppanian miesten tiedetään kunnostautuneen Pulkkilan taistelussa. Näistä korpraali Menlösille myönnettiin myöhemmin urhoollisuusmitali. Pulkkilasta prikaati eteni Iisalmen kautta Kuopioon ja kesäkuun alkuun mennessä aina linjan Mikkeli–Savonlinna tienoille, mistä jouduttiin kuitenkin perääntymään puolustusasemiin Kuopion pohjoispuolelle Toivolansalmeen. Siellä prikaati piti puoliaan aktiivista asemasotaa käyden juhannuksesta aina syyskuun puoleen väliin. Heinäkuun lopulla Toivolassa pidetyn katselmuksen mukaan Tornion komppanian miehistä oli 105 rivissä, 27 komennuksella, 46 sairaana tai haavoittuneena ja viisi vankina. Ruotuja oli täyttämättä 19 eli vähemmän kuin sodan alkaessa.

Ruotsin pääarmeija kärsi Oravaisissa 14.9.1808 ratkaisevan tappion, ja venäläiset ryhtyivät nopeasti etenemään Pohjanmaalla. Sandelsin joukkojen asemat Toivolassa kävivät kestävämmiksi, kun pääarmeija vetäytyi, ja Pohjois-Karjalan kautta lähestyi uusi ylivoimainen venäläisdivisioona uhkaamaan prikaatin sivustaa. Perääntyvä 5. prikaati saavutti muutamia sankarillisia, mutta merkityksettömiä voittoja lukumääräisesti ylivoimaista vihollista vastaan. Näistä kuuluisin oli Koljonvirran torjuntavoitto 27.10. Iisalmessa, mistä myös Runebergin runo Sven Dufva kertoo. Ruotsi joutui taipumaan pääarmeijan tappioiden vuoksi Olkijoen 19.11.1808 aseleposopimukseen, jossa sovittiin Ruotsin armeijan vetäytymisestä Länsipohjan läänin puolelle. Marraskuun alun katselmuksessa Tornion komppanian tilanne oli heikentynyt: 59 rivissä, 18 varuskuntapalveluksessa, 87 sairaana ja 26 ruotua tyhjänä.

Vetäytyminen Oulun kautta Kemijoen länsipuolelle koetteli Tornion komppanian miehiä siinä missä muutakin armeijaa, vaikka oltiinkin lähestymässä kotiseutuja. Moni uupui matkalle. Perille Länsipohjan läänin armeija saapui joulukuun puolivälissä. Suurin osa ruotsalaisista joukko-osastoista sai palata ruoduilleen, mutta suomalaiset joukko-osastot joutuivat ryhmittymään läänin rajan aselepolinjalle. Ruotsalaiseen Länsipohjan rykmenttiin kuulunut Tornion komppania sai siis palata kotiin ja sota oli heidän osaltaan ohi. Talvella 1808-1809 raivonnut tautiepidemia tappoi kuitenkin ainakin 29 kotiutettua komppanian miestä, mikä oli hiukan enemmän mitä kaatui tai muuten kuoli sodan aikana.

Aseet, varusteet ja huolto

Jalkaväen ruotusotilaan tärkein ase oli suustaladattava kivääri eli musketti. Malliltaan ja kaliiperiltaan molempien armeijoiden musketit olivat kutakuinkin yhteneväiset. Ruotsista oli jopa viety musketteja Venäjälle vain vähän ennen sotaa. Musketin tulinopeus oli korkeintaan kaksi laukausta minuutissa ja tehokas ampumamatka enintään 120-180 m. Lataamiseen käytettiin valmiiksi tehtyjä paperipatruunoita, joissa oli tarvittava ruuti ja noin 40 g painava kuula, kaliiperiltaan 20,04 mm. Pitkäpiippuisten muskettien lataaminen piti käytännössä tehdä seisten, mikä osaltaan selittää sen, miksi ajan jalkaväkitaistelut sodittiin seisaaltaan eikä suojaisemmasta makuuasennosta. Seisaaltaan sotivien miesten univormujen ei tarvinnut olla maaston värisiä vaan niiden tarkoitus oli erottaa sotivat joukko-osastot toisistaan.

Muskettiin oli koko taistelun ajan kiinnitettynä pitkä pistin. Hitaan ja epätarkan muskettitulen jälkeen taistelut ratkaistiin usein pistinrynnäköillä. Savon jääkäreillä ja muutamilla muilla joukko-osastoilla oli käytössään jääkärin tussari, joka oli lyhytpiippuisempi rihlattu musketti. Tämän tarkkuus ja tehokas ampumamatka olivat huomattavasti sileäpiippuista standardimallia parempia.

Ratsuväellä oli oma lyhytpiippuinen rakuunakivääri ja upseereilla piilukkoinen pistooli. Sotilailla oli myös yleensä miekka: lyhyt käyräteräinen hukari, rakuunansapeli tai suorateräinen pallas.

Tykit olivat taisteluissa tärkeässä asemassa. Ruotsin kenttätykistö käytti hevosten vetämille pyörälaveteille asetettuja 6- ja 3-naulaisia tykkeitä. Kaliiperi määriteltiin umpirautaisen ammuksen painon mukaan. Tykeillä ammuttiin kuulien lisäksi myös kartessilaukauksia, joissa tykki ladattiin kuulan sijaan pelti- tai kangaskuoreen suljetuilla musketinkuulilla tai metalliromulla. Jalkaväkeä vastaan kartessilaukaukset tekivät pahaa jälkeä, mutta niiden tehokas ampumamatka oli 6-naulaisella vain noin 250 m. Umpikuululla päästiin noin 600 m tehokkaaseen ampumamatkaan. Pienemmällä 3-naulaisella tykillä ampumamatkat olivat vastaavasti lyhempiä, mutta näitä tykkeitä oli huomattavasti helpompi liikutella maastossa.

Armeijat marssivat vatsallaan. Muona koostui pääasiassa leivästä ja ohrajauhoista keitetystä vellistä. Lisäksi oli suolakalaa ja -lihaa, mutta myös tuoretta lihaa, kalaa, voita sekä hernekeittoa silloin tällöin. Muonaa ja muita tarvikkeita kuljetettiin mukana kuormastoilla, kasattiin selustan makasiineihin välivarastoon ja ostettiin talonpojilta. Ruokatarvikkeet olivat usein vahvasti suolattuja säilyvyyden parantamiseksi, joten liika suola huuhdeltiin elimistöstä runsaalla kaljalla. Upseereilla oli olutta ja muita alkoholijuomia sekä monipuolisempi ruokavalio. Myös miehistölle jaettiin viina-annoksia. Huolto oli usein vaikeuksissa, koska hevosten määrä oli Ruotsin armeijassa suhteellisen vähäinen miesten määrään nähden ja makasiinien tarvikkeita ei saatu kuljetettua riittävässä määrin. Miehet nukkuivat yleensä mukana kuljetetuissa suurissa teltoissa.

Lääkintähuolto oli monessakin suhteessa Ruotsin armeijan heikoin lenkki. Sairaanhoido oli organisoitu kehnosti. Periaatteessa sairastuneet piti ensin viedä yksiköiden mukana liikkuviin sairaaloihin ja parin kolmen päivän päästä pysyviin sairaaloihin kauemmas selustaan. Liikkuvan sodan takia myös pysyvät sairaalat olivat jatkuvasti liikkeellä ja sairaanhoitoon varatut tilat varsin kehoja. Esimerkiksi sodan loppuvaiheessa Tornion seudulle perustetut pysyvät sairaalat toimivat tavattoman ahtaasti pääasiassa yksityistaloissa. Miehet makasivat likaisilla oljilla tupien lattioilla.

Pulaa oli myös osaavasta henkilökunnasta. Koko Ruotsin armeijassa oli sodan alkaessa vain seitsemän rykmentinlääkäreitä, joista viisi tutkinnon suorittanutta ja lisäksi 22 alilääkäreitä. Armeija joutuikin palkkaamaan koulupoikia, joille opetettiin vain olennaisimpina pidetyt hoitomenetelmät, kuten nykyään hyödyttömäksi tiedetty suonensisäntä. Sairastuneen sotilaan palaaminen riviin oli vähintäänkin epätodennäköistä. Tappiot sairastuvilla olivat huomattavasti vihollisen tulen aiheuttamia suuremmat.

KÄRSIMYS TORNION SEUDULLA

Af Klerckerin armeijan marssista Tornioon tuli tuskien taival, vaikka perässä tullut vihollinen ei ahdistellutkaan sotilaita ja päivämarssit oli ohjesäännön mukaan tarkoin suunniteltu. Nälkiintyneet ja väsyneet miehet raahustivat pohjoiseen ajoittain 30 asteen pakkasessa tai lumituiskussa ja vuodenaikaan nähden täysin puutteellisissa varusteissa. Muonitus oli satunnaista. Kylmyys johti siihen, että sairaudet saivat yhä enemmän valtaa ja sairastuneita piti jättää yli 1 000 miestä Oulun ja Simon välille. Marssia sisukkaasti jatkaneista sairaista menehtyi parisataa.

Sara Wacklin kuvaa Savon jääkärien lähtöä Oulusta:

”Kauhea ja liikuttava näky olivat nämä viimeistä kertaa lähtevät Suomen pojat, jotka lepäämättä olivat koko sodan ajan puolustaneet isänmaata. Heidän käyntinsä oli uupumuksesta ja surusta horjuvaa, he näyttivät laihtuneilta, varjoilta entisestäään loppuun kuluneissa varusteissaan, miltei paljasjalkaisina lumisohjossa, katseet

painuneina ja kiväärit piippu alaspäin marssimassa epävireisten rumpujen kumeasti päristessä. Hitaasti ja synkästi he astuivat viipyvin askelin, kuin ruumissaatto.”

Peräytyvän armeijan toivottoman kuljetustilanteen pelasti se, että johto sai Länsipohjasta kootuksi talonpoikia hevosineen, joilla sairastuneita sekä varastoja onnistuttiin kuljettamaan Tornion seuduille. Kemijokea armeija alkoi ylittää 6. joulukuuta 1808.

Suomalaiset prikaatit majoitettiin Tornion ympäristöön ja ruotsalaiset joukot määräsi kuningas marssimaan Tornion Uumajaan ja Härnösandin seutuville. Huollon puutteesta miehistä osa ohjattiin kotiruoduilleen kuntoutumaan. Tornioon jäi kenraalimajuri H.H. Gripenberg ja hänen esikuntapäällikkönsä eversti Palmfelt. Osa Suomenkin joukoista oli Piitimessä, osa Torniossa. Tornioon jäävät osastot menettivät lisäksi suurimman osan ratsuväkeänsä, joka rehun puutteen vuoksi lähetettiin Ångermanlandiin. Tornion seudulla koetusta hirveästä ajasta kirjoittaa sotilaslääkäri Dahlgren: että silloin, niin sanoakseni, oltiin ja elettiin kuoleman valtakunnassa. Niin hirmuisella tavalla niitti Tuonen viikatemies saalistaan Suomen joukoissa, sillä kohta osaston saavuttua Tornioon puhkesi, sen keskuudessa rutontapainen kulkutauti.

Raihnaisen armeijan raahustettua Tornion seudulle oli ennen muita sairastuneita saatava kiireesti suojiin. Pääsairaala perustettiin Haaparannalle ja pienempiä kaikkiiin kyliin, joissa miehiä oli majoitettuina. Tiedot sairaiden määrästä ovat ristiriitaisia. Ylipäällikkö af Klerckerin antamien ilmoitusten mukaan joulukuun lopulla oli sairaaloissa 4 812 miestä. Lisäksi majapaikoissa oli 2 115 sairasta. Sairaiden yhteismäärä ylitti terveiden sotilaiden määrän. Armeijan tarkat kirjausohjeet huomioon ottaen on vaikea olettaa, että luvuissa olisi suurentelua. Tilanne oli kerta kaikkiaan katastrofaalinen. Tilanahtaus oli hirvittävä. Kuuden hengen siviilituvan pehkuiksi tallatuilla oljilla saattoi lojua risaisissa kenttäasuissaan kolmekymmentä sairasta. Sekaisin voihi punatautisia, lavantautisia, pilkkukuumeisia ja ”hermokuumeisia”, joista kaikista ei ollut edes menemään ulos tarpeilleen. Haju oli senmukainen. Hygienian puute kasvoi niin pahaksi, että myös lääkärit ja heidän apulaisensa sairastuivat. Keittomahdollisuudet olivat niukat. Lämmintä ruokaa sairaille saatiin laitetuksi harvoin ja pääasiallisin lääke oli viina, jota tietysti jaettiin myös terveille. Sairaaloiden surkeudesta oli lähinnä vastuussa lääkintähuollon intendentti eversti G. von Platen, joka kyllä yritti kaataa syyn lääkäreiden niskaan.

Kenttäpappi Carl Johan Holm kirjoittaa:

”Pakkanen oli lisäksi epätavallisen ankara, niin että lämpömittari näytti harvoin vähempää kuin 35 – 36 astetta, mutta usein aina 40 astetta jäätympisteeseen alapuolella. Aluksi olimme niin yhteen sulloutuneina, että yhdessä huoneessa asui talonväen lisäksi 22 henkeä Savon jääkärirykmentin päällystä ja esikunnasta palvelijoineen, joukossa kolme sairasta.”

Kenttäpappi C.J.Holm kirjoittaa:

”Olin usein mukana, kun joukko pani kiväärit yhteen tien varteen ja päällystä ja miehistö lepäsivät palelevina ja kylmästä tärisevinä paljaalla lumella.”

Suomalaisten joukkojen olo Torniossa oli kurjaa. Ylilääkäri Bjerken kirjoittaa:

”Armeijan majoituttua tänne Tornioon, sairastuneita sijoitettiin siten kuin se täällä silloin oli mahdollista. Niitä taloja ja huoneita, joita olin etukäteen maaherralta anonut, ei saatu ja kun ei ollut makuuvaatteita, täytyi laittaa makuusijat vain oljista. Sairaiden lukumäärän lisääntyessä ei huoneita riittänyt, pakkanen oli ankara ja ahdinko sellainen, että suomalaisessa pirtissä makasi nyt 30 henkilöä. Tämä ahdinko ja ruuan puute aiheutti, että tauti katarrisesta tulehduksesta muuttui keuhkokuumeen tapaiseksi, joka on saastuttanut ilman ja synnyttänyt vaarallisen ja kuolettavan kulkutaudin, niin että ihmisiä

sairastui 6 neljännespeninkulman matkalla toisistaan ihan samoin oirein. Kuitenkin on Tornio aina ollut tunnettu terveelliseksi paikkakunnaksi.”

Tornion kaupungissa armeijalla oli ainakin yksi sotasairaala. Lisäksi niitä tiedetään olleen Haaparannan, Vuonon, Mattilan, Nikkalan, Putaan, Laivajärven, Vojakkalan ja Kaakamon kylissä. Kaikki sairaalat olivat ennen pitkää täpötäynnä. Haaparannan kylässä oli 10.12.1808 jo 214 sairasta ja esimerkiksi Vuonon kylän sairastuvalla yhtenä ainoana päivänä sairaiden lukumäärä nousi 320:sta 567:ään.

Tohtori Edgren kirjoittaa 16.12.1808:

”Sairaitten luo astuessa tunkee vastaan myrkyllinen löyhkä seurauksena siitä, että jokaiseen pirttiin on ahdettu 20 – 30 sairasta ja että tarpeellisen palvelus- ja hoitoväen puutteessa on suurta siivottomuutta. Kussakin talossa on yksi ainoa lämmitettävä huone, jossa sairaat ja talonväki asuvat yhdessä. Kolme päivää myöhemmin Edgren mainitsee, että vastoin hänen kieltoaan oli samoihin asuntoihin Haaparannan kylässä tuotu melkein kaksinkertainen määrä sairaita ja samanlaisia tietoja on tohtori Dahlgrenilta Putaan kylän sairaalasta. Sairaiden ruokana oli enimmäkseen kuivaa leipää, kylmää vettä ja vähän suolaa. Heitä makasi lattialla jalatkin toistensa päällä, ja löyhkä oli kuolettava.”

Kenttäpappi C.J.Holm kirjoittaa edelleen:

”Kun aamuisin tultiin sairaalaan, oli yöllä kuolleet kerätty kasoiksi seinää vasten.”

Tornioon sijoitetuissa sairaaloissa oli Dahlgrenin mukaan joulukuussa 1808 3 173 sairasta, joista kuoli 484. Tammikuussa 1809 sairastui 2 022, joista kuoli 749, helmikuussa sairastui 734 ja kuoli 550. Tämä on yhden lääkärin raportti, mutta arvellaan, että sairaita ja kuolleita todellisesti oli enemmän, sillä matkalla Kalixiin sairastui sotilaita heikon ruuankin johdosta. Ei liene liioiteltua, että ainakin 2 000 sotilasta on täällä Tornion ympäristössä saanut viimeisen leposijansa.

Dahlgren mainitsee myös sotilaiden henkisistä kärsimyksistä: Jos onnettomuuksien noustua korkeimmilleen lisäksi tulee koti-ikävä, jota tautia mitkään lääkkeet eivät paranna ja joka murtaa sielun ja ruumiin, silloin ei enää puutu mitään siitä pahasta, joka näännyttää sotajoukonkin kurjimpaan kuiluun.

Niin suomalaisten kuin ruotsalaistenkin upseerien kunniaksi on mainittava, että he koettivat huolehtia sotilaistaan, mutta eiväthän he paljonkaan voineet tehdä sellaisissa olosuhteissa. Kuolleet he määräsivät haudattaviksi kunniallisesti ja kristillisiä tapoja käyttäen. Sairaita oli upseeristossakin ja jotkut heistä kuolivat täällä.

Ratsumestari Möllersvärd kirjoittaa muistiinpanoissaan 31.12.1808: Kun savuini tänne Kukkolaan, oli minulla yksi mies sairaana ja nyt heitä on 27 hyvin heikkoina. Kaksi kuoli eilen, neljän luulen pian lopettavan kurjat päivänsä. Yksitoista on tervettä kotona koko eskadroonassa ja hoitavat he noita 27 sairasta ja 36 hevosta. Vihdoinkin loppuu tämä meille onneton vuosi 1808. Sen kuluessa olemme kadottaneet kaiken paitsi kunniamme. Ilman isänmaata, tulevaisuus synkkänä, terveys kylmettymisen ja vaivojen murtamana, voimat raatelevan sotataudin runtelemina, ylivoimainen vihollinen siellä, missä me toivoisimme olevamme, tyhjät makasiinit siellä, minne meidän täytyy mennä, kalliita hintoja, köyhyyttä, ikävyyttä ja epävarmoja saatavia komissariaatilta. Tässä tilassa Pohjoisen Suomen armeija aloittaa uuden vuotensa.

Kapteeni Carl Adolf Brakel kirjoittaa vuonna 1862 julkaistuissa muistelmissaan: Joulukuusta 1808 aina maaliskuuhun 1809 armeija majaili Torniossa. Tämä toimeton aika oli murhaavin vaihe mikä armeijamme koskaan kohtasi. Hirvittävä punatauti iski niin upseereihin kuin miehistöön. Jaoin muiden kohtalot ja makasin yhdeksän viikkoa heikkona sairasvuoteella. Lähes puolet Tornioon

tulleista haudattiin sinne. Loput olivat lähellä joutua saman kohtalon uhreiksi. Vielä elossa olevilla rakuunoilla ei ollut enää hevosia. Tykistön jäljellä olevat valjakkohevoset olivat mitä surkeimmassa kunnossa. Sellaista armeijaa ei kukaan kenraali halunnut komentoonsa.

Kuolema ei koskettanut vain armeijaa, vaan levinneet sairaudet iskivät siviiliväestöönkin. Tornion kaupungissa kuolleiden määrä 1809 oli kolminkertainen normaalivuoteen verrattuna ja Alatorniolla peräti viisinkertainen. Eniten kuolleita oli tammi-helmikuussa, jolloin armeija juuri oli saapunut paikalle.

Tornion ja Haaparannan ympäristöön muodostui useita sotilaiden joukkohautoja. Nykyisen Suomen puolella on arveltu olevan noin 2000 sotilaan viimeinen lepopaikka. Perimätiedon mukaan tunnetaan nimeltä hautapaikat Kaakamosta, Ruottalasta, Laivajärveltä, Vojakkalasta ja Virkamaasta. Näistä Vojakkalan Elsanvainion ja Virkamaan kalmistoihin on haudattu yhteensä yli tuhat sotilasta. Ruotsin puolelta tunnetaan hautapaikat Ylä-Vojakkalasta, Ala-Vojakkalasta, Vuonosta, Nikkalasta Säivistä ja Haaparannalta.

Kuolleiden määrä ja routa alkoivat käydä joulu-tammikuussa ylivoimaisiksi kaivajille. Adlercreutz huomautti jo 10. joulukuuta, että vainajat piti haudata vähintään kahden kyynärän (noin 120 cm:n) syvyyteen. Silti ruumiita lojui vielä joulun jälkeenkin kirkkomaille ja tienvierillä paljaan taivaan alla.

RUOTUMIESKOHTALOITA TORNION SEUDULLA

Suomen sota oli Vojakkalankin miehille surkea. Aapraham Ström (s.1766) oli sairaana Pulkkilassa, sai eron ja laahautui sotaväen mukana kotipuoleen, jossa kuoli vuoden 1809 kuluessa. Hänen paikkansa täytti ahvenanmaalainen nostomies, joka karkasi Ruotsista kotiseudulleen. Aaprahamin leski, Vuonon kylän varusmestarin tytär, Malin Törnblad asui ainakin vielä 1815 torpassa kahdeksan lapsensa kanssa.

Erkki Orre (s.1776) kuoli Oulussa, ”aika tuntematon”, niin kuin ruoturullaan on kirjoitettu. Hänen leskensä muutti Suomen puolella olleesta ruotutorpasta huonemieheksi Seittenkariin ja sieltä Karunkiin.

Sotamies Pekka Fiskalin poika Antti Warg (s.1783) palasi ehjänä takaisin Arpelassa sijainneeseen ruotutorppaansa.

Aatami Giök oli saanut vuonna 1807 eron, 55-vuotiaana ja siirtynyt vanhuuden päiviään viettämään poikansa Aatamin luokse Alaraumon Lankilan taloon, jonka vävy ja myöhemmin isäntä hän oli.

Gökin ruodussa ”seisoi” Uplannin läänistä kotoisin ollut suutarinsälli Erkki Juhonpoika, joka selviytyi ehjänä sodasta Ruotsin puolella olleeseen ruotutorppaansa.

Aatami Köpman makasi kotona sairaana, sai eron sodan jälkeen ja siirtyi huonemieheksi Seittenkariin. Aatami oli muuten sotamieheksi harvinaisen lyhyt, 5 jalkaa 5 tuumaa (162,5 cm).

Sjöholmin ruodussa Ruotsin puolella asusteli luutnantti Pekka Josias Malenin jalkapoika Efraim Malmberg, jonka ei ollut onnistunut hankkia (ostaa) itselleen aliupseerin vakanssia. Sodan päätyttyä hän sai korpraalin arvon, erosi ja siirtyi Ylivojakkalan Rovaniemi Piuvan uudistilan isännäksi, jossa hänet tunnetaan nimellä Sjöholm.

Heikki Mörsare sai sairastumisen takia eron heinäkuussa 1808. Hänen tilalleen tullut nostomies selvisi sodasta kotipuoleen.

Ylivojakkalalaisen Juho Muljun poika Aatami Klockare kuoli ruttoon keväällä 1809 ja hänen Ruotsin puolella olevaan ruotutorppaansa ei saatu sodan aikana miestä. Sodan jälkeen siihen siirtyi Suomen puolelta Salomon Brun, jota siitä lähtien kutsuttiin nimellä Kläckare.

Niilo Järnstand kuoli jouluaattona 1808 ruttoon Ruotsin puolella olevassa torpassaan ja hänen paikkansa täyttänyt nostomies muutti rauhan tultua Suomeen.

Juho Ollinpoika Studsare oli Selvän talon poika. Hänenkin kohdallaan on rippikirjaan piirretty risti.

Juho Kraft jouduttiin jättämään jälkeen Iin ja Tornion välille. Hän sortui matkalle, sillä hänenkin kohdallaan on risti.

Juho Fiskal oli niitä harvoja, jotka selvisivät sodasta vaurioitta.

Matti Strålberg oli Ylivojakkalan kyläseppä Matti Mulliuksen pojanpoika. Hän sai eron juuri ennen sodan syttymistä ja ruotuun siirtyi Niilo Berghålt sen jälkeen kun hän oli joutunut pois omasta ruodustaan Yliraumolla. Sodan päätyttyä Berghålt muutti Ruotsin puolelle jatkamaan siellä ruotumiespalvelustaan.

Ruotsin puolella sijaitsi myös Silverkulan ruotu, jonka sotamies kuoli ruttoon sodasta palattuun.

Antti Flyckt palveli korpraalina ja kuoli 1811.

Jaakoppi Loo sairastui ruttoon ja hänet oli pakko jättää jälkeen. Hän pääsi laahautumaan kotiin, jossa kuoli vuoden alussa 1809.

Yliraumolta kotoisin ollut Aapraham Pålack oli melko kookas mies, yli 6 jalkaa 1 tuumaa pitkä. Hän haavoittui Pulkkilan taistelussa ja joutui makaamaan sairaalassa sodan loppuun asti.

Lassi Smed selvisi sodasta, mutta kuoli pian sen jälkeen.

Tuomas Elf makasi sairaana Pulkkilassa, mutta selviytyi kotiin.

Hannu Norman oli Juho Puoskarin ja Brita Svanin poika Alavojakkalasta. Hän oli jo 60-vuotias mies ja sai eron juuri ennen sodan syttymistä. Hänen tilalleen tullut Olavi Björkberg kuoli Pulkkilan sairaalassa.

Juho Fluor sairastui sotaretkellä ruttoon ja hänenkin kohdalleen oli piirretty risti. Vaimo siirtyi Vuotin taloon Yliraumolle, lienee ollut sieltä lähtöisin.

Elgin ruodun sotamies kuoli Kustaan sodassa. Tilalle tullut sotamies oli musikaalinen ja hänet lähetettiin rykmentin soittokuntaan. Se oli hänen onnensa. Torppa oli siis sodan loputtua valmiiksi tyhjänä.

Sodasta hengissä selviytynyt Laivaniemen Kulmunin talon poika Tuomas Tuomaanpoika Elf jäi siihen asumaan vaimonsa, sotamiehen tyttären Malin Springaren kanssa.

Laivaniemen ruotusotamiehet olivat 160 Bränbäck, 161 Kolf, 162 Gouverneur, 163 Hagel, 164 Menlös, 165 Lunta, 166 Stoor ja 167 Bryggare. Heidän kohtalonsa selviää täysin rippikirjasta. Sen

mukaan yksikään näistä kahdeksasta sotamiehestä ei kuollut Suomen sodan taistelussa. Iisakki Gonverneur, Mikko Hagel ja Pekka Menlös kuolivat sotatautiin Alatorniolla v. 1808 ja Juhani Bränbäck seuraavana vuonna. Näiden perheet saivat lähteä torpistaan ja hakea kattoa päänsä päälle mistä kerkesivät. Lähtö torpistaan tuli myös niille neljälle sotilaalle, Erkki Kolfille, Heikki Luntalle, Heikki Stoorille ja Juhani Bryggarelle, jotka jäivät eloon sekä heidän perheilleen. Rippikirjaan tehtyjen merkintöjen perusteella muutto tapahtui vuoden 1811 aikana.

Yliraumon kuudesta sotamiehestä kaksi, Juhani Lohm ja Juhani Kula kuolivat ruttoon. Edellinen oli naimaton ja jälkimmäisen perhe sai lähteä ruotutorpastaan.

Niilo Sijk oli saanut eron juuri ennen sota, joten torppa oli tyhjänä.

Vain Juho Drufhagel ja Erkki Dunder jäivät asumaan torppiinsa, jotka sijaitsivat kylän yhteismaalla.

Alaraumon ruotusotilaita oli kahdeksan. He olivat onnekkaita, sillä yksikään heistä ei kuollut sodan aikana.

Suomen sodan päätyttyä Keisari päätti olla kutsumatta ”toistaiseksi” koolle Suomen sotaväkeä. Suomen senaatti määräsi puolestaan vuonna 1810, että sotamiesten oli saman vuoden puolipaastoon mennessä luovutettava torppansa maineen ruotunsa talonpojille, koska keisari vaati sotaväen ylläpitoon siihen asti käytetyt varat luovutettavaksi hänelle ns. vakanssiverona. Eloon jääneet Tornion seudun sotamiehet saivat tulla toimeen niin kuin parhaaksi näkivät. Hallituskonseljin myöntämästä 400:sta 10 ruplan suuruisesta eläkkeestä vanhoille sotamiehille ei liene tänne asti mitään liennyt. Ruotsin puolelle siirtyneet ruotumiehet jatkoivat siellä palvelustaan.

Leskien ja orpojen kohtalo oli sodan jälkeen erityisen vaikea. Alatornion kirkonarkistossa olevan asiakirjan mukaan yleinen pitäjänkokous teki 14.2.1809 selvityksen niistä ruotusotilaiden lapsista, jotka eivät voineet saada vanhempiansa luona elatustaan, vaan joutuivat kerjäämään ympäri pitäjää. Tähän luetteloon on merkitty mm. Laivaniemeltä eron saaneen sotamiehen Niilo Gouverneurin kolme lasta, jotka olivat 4-12 -vuotiaita, sotamies Heikki Stoorin lapset, joiden lukua ei ole mainittu ja sotamies Bryggaren leski.

SODANJOHTO TORNIOSSA KEVÄÄLLÄ 1809

Kenraalimajuri Hans Henrik Gripenberg (1754-1813)

H. H. Gripenberg syntyi vuonna 1754 Huittisissa upseeriperheeseen. Hänen isänsä oli Turun prikaatin everstiluutnantti. Gripenberg johti majurina Hämeen jalkaväen osastoa Kustaan sodassa 1788-90. Gripenberg toimi Suomen sodan alussa 3. prikaatin päällikkönä. Hänet nimitettiin vuoden 1809 alussa kenraalimajuriksi ja määrättiin Pohjoisen armeijan ylipäälliköksi. Hän solmi 25.3.1809 venäläisten kanssa Kalixin sopimuksen, jonka mukaan Ruotsin joukot siirtyivät Piitimeen asti ja suomalaiset joukko-osastot laskivat aseensa ja palasivat kotiseuduilleen. Gripenberg oleskeli sodan loputtua Suomessa. Hänet myös haastettiin sota-oikeuteen vastaamaan hätiköidyksi katsotusta antautumisestaan. Gripenberg kuoli ennen oikeudenkäynnin alkamista.

Eversti August Fredrik Palmfelt (1767-1814)

A. F. Palmfelt oli syntynyt Mikkelissä 1767. Hänet nimitettiin Turun jalkaväkirykmentin komentajaksi 1796. Hän myös osallistui Pommerin sotaan 1807. Palmfelt johti Suomen sodassa 1. prikaatia ja vaikutti ratkaisevasti mm. Alavuden taistelun voittoon. Palmfelt toimi Torniossa

Gripenbergin kenraaliadjutantina ja johti antautumisneuvotteluja venäläisten kanssa. Sodan jälkeen Palmfelt siirtyi kenraalimajurina Venäjän palvelukseen. Hän ehti toimia mm. sotaväen tarkastajana ja senaatin jäsenenä.

Kenraaliluutnantti Pavel A. Schuvalov (1777-1823)

Kreivi Pavel Andrejevich Schuvalov (1777 – 1823) syntyi 21. toukokuuta 1777 ja sain perinteisesti kasvatuksen ranskalaisittain. Pavel Schuvalov meni kornettina ratsuväkikartaan vuonna 1786. Vuonna 1794 Schuvalov osallistui sotatoimiin puolalaisia vastaan ja sai Pyhän Yrjön IV luokan kunniamerkin Prahan rynnäköstä. Vuonna 1799 hän osallistui jo everstinä Suvorovin Italian retkiin, kunnostautui Novin taistelussa ja haavoittui pahasti Sent-Gotardin vuoria ylittäessään. Tästä sotarekkestä hän sai Pyhän Annan II luokan kunniamerkin. Schuvalov ylennettiin kenraalimajuriksi 1801.

Vuonna 1807 Schuvalov osallistui sotaan Napoleonin vastaan ja sai siitä Pyhän Vladimirin III luokan ja Pyhän Annan I luokan kunniamerkit. Vuonna 1808 Schuvalov korotettiin kenraaliadjutantiksi ja seuraavana vuonna hän otti osaa Suomen sotaan. Hänen komentamansa pohjoinen osasto valloitti Tornion 11. maaliskuuta (23.3.). Uumaja valloitettiin 20. toukokuuta. Neuvoteltuaan aselevosta ruotsalaisten kanssa ilman sodanjohdon lupaa hän joutui väistymään tehtävästään ja tilalle tuli kreivi Kamenski. Schuvalov ylennettiin Länsipohjan operaation jälkeen kenraaliluutnantiksi sekä sai Pyhän Vladimirin II luokan kunniamerkin.

Schuvalov lähetettiin 8. joulukuuta 1809 sotilasasiamieheksi Itävaltaan. Hän palveli mainitussa tehtävässä 11. toukokuuta 1811 saakka. Schuvalov osallistui vielä Napoleonin vastaiseen sotaan vuosina 1813 – 1814, kunnostautui Leipzigin taistelussa ja sai siitä Pyhän Aleksanteri Nevskin kunniamerkin.

Eversti Anselme de Gibory

Anselme de Gibory oli ranskalais-syntyinen rojalisti, joka oli siirtynyt Venäjän palvelukseen Ranskan vallankumouksen jälkeen. Ratsuväen eversti De Gibory kunnostautui taitavana neuvottelijana jo Viaporin antautumiseen johtaneissa neuvotteluissa. Torniossa komentaja Schuvalov antoi hänen tehtäväkseen neuvottelujen käymisen kenraali Gripenbergin armeijaosaston kanssa. Käytännössä de Gibory luonnosteli sopimustekstin. Tiedetään että de Gibory osallistui kenraalimajuriksi ylennettynä Länsipohjan viimeisiin taisteluihin elokuussa 1809.

ELÄMÄÄ TALVILEIRISSÄ

Olosuhteet talvileirissä olivat kaikille vaikeat, vaikka upseerit sentään saivat käydä Torniossa ja ostaa ruokaa ja vaatteita. Kuninkaalle raportoitiin vaikeasta tilanteesta. Kun kuriiri toi tammikuussa 1809 hallitsijalta viestin, jossa upseerien sallittiin talvella vapaasti valita halusivatko käyttää puuteromatonta vai puuteroitua tukkaa, kaikille selvisi ettei valtakunnan johto ollut lainkaan tietoinen armeijan todellisista olosuhteista.

Axel Qennerstedt kertoo kirjassaan i Torneå och i Umeå upseerein elämästä pienessä Torniossa. Kaupunginkellari tarjosi paikan jossa porvaristo ja upseerit saivat kokoontua ja vaihtaa ajatuksia ”piipun ja lasin ääressä”. Tornion kaupunginsaarella lienee majoittunut noin 300 päämajaan ja vartiokartaan kuulunutta sotilashenkilöä. Upseeristo pyrki omin varoin hankkimaan parempia elintarvikkeita kuin armeijan makasiineista oli saatavilla. Ruokapulan vuoksi myös heidän oli varsin usein tyydyttävä peruselintarvikkeisiin. Rahalla tai tietysti jopa kullalla sai paikallisia herkkuja.

Ratsumestari Möllersvärd kertoo matkustaneensa Tornioon syödäkseen itsensä kylläiseksi. Kapteeni Brakel kertoo syöneensä päivälliseksi lohta, poronlihaa, poronkieltä, maitoa, voita, lintuja etc. Myös varakkaimpien upseerien jouluateriat juomineen ovat saaneet monen alemman sotilashenkilön veden kielelle. Miehistön joulua yritettiin juhlistaa paremmilla aterioilla ja runsailla viina-annoksilla.

Jouluaattona 1808 päällystö myös palkitsi lahjoin uskollisimpia miehiään. Qennerstedt mainitsee, että ylilääkäri Pehr af Bjerken sai ison kultamitalin ansioistaan. Perimätiedon mukaan myös aliupseeri Johan Adolf Tennberg sai jouluna lahjaksi hopeisen lusikan, jossa on kaiverrus:
Torneå 24 December 1808 –JAT.

Torniosta on kirjattu myös vapaamuurarillisen St. Augustin loosin veljesateria 24.1.1809. Kokous pidettiin silloisen rantakadun päässä sijainneessa (myöhempi Aho) talossa, jossa af Klerker piti majaansa. Klerckerin lisäksi tilaisuuteen osallistuivat kenraalimajurit Aminoff ja Sandels, everstit Åkerström, von Essen, Cedergren, Jägerhorn ja Kustaa Aminoff, everstiluutnantit Nyberg ja von Knorring, kamarineuvos Nyberg, laamanni Unonius, kapteenit Hägerflycht ja Lange sekä vapaaherra Lejonhufvud. Oli kenraali Carl N af Klercerin nimipäivä, mutta sitä ei juhlistettu vaan vapaamuurarijärjestön johtajan, Salomonin sijaisen, Kaarle-herttuan nimipäivää. Maljat kohotettiin kuninkaan, kuningattaren etc. onneksi. Vapaaehtoisesti kerätyt rahat ohjattiin pahimmin haavoittuneille sotilaille.

Aselevon aikana Tornioon sijoitettujen suomalaisten sotilaiden ja Oulun ja Kemian väliin sijoitettujen venäläisten joukkojen päällystöllä oli jossain määrin kosketusta toistensa kanssa. Vierailuja suoritettiin puolin ja toisin. Venäläiset myös välittivät postia sotilaiden ja Suomeen jääneiden omaisten välillä.

Everstiluutnantti Dunckerin päiväkirjaotteessa kuvataan elämää Torniossa:

”Laivaniemessä 20.1.1809; tavalliset toimemme ovat virkatehtäviä, ja sillä välin pelaamme kontrapeliä, toisinaan sattuu myös, että kenraali Aleksejev, joka on venäläisen etuväen komentaja, ja hänen majurinsa Babarskin kutsuvat meidät kesteihin Kemian pappilaan.”

Upseeriston yleinen tapa pitää yhteyttä toisiinsa rintamalinjojen yli kesten ja muiden tapahtuminen muodossa ei miellyttänyt kaikkia edes johtoportaassa. Ratsumestari Möllersvärd mainitseekin sotapäiväkirjassaan 1.1.1809:

”Aselepo jatkuu, armeija hautaa kuolleitaan ja päämajassa lyödään korttia.”

Tornion asukkaiden ja alueelle sijoitettujen joukkojen välit lienevät olleet kohtuulliset ottaen huomioon sen että asukkaihin kohdistui majoitus-, muonitus- ja kyyditysrasituksia.

Upseeristo yritti lieventää ikävyyttä oloaan järjestämällä raatihuoneen salissa upseeripäivällisiä ja tanssiaisia, joihin porvaristonkin tyttäret saivat kutsuja.

Venäläiset otettiin Torniossa hyvin vastaan, sillä porvaristo järjesti jo Tornion valtaamispäivän iltana 23.3.1809 upseeristolle pidot, joista on todisteena lasku kaupungin arkistossa. Ilmeisesti asukkaiden suhtautuminen venäläisiin ei ollut aivan yhtä myötämileistä, sillä kolme päivää Venäjän armeijan saapumisen jälkeen Tornion pormestari kuulutti, että asukkaiden oli noudatettava komendantti Afrasimovin käskyjä ja että venäläisiä sotilaita koskevat valitukset oli esitettävä suoraan majuri Afrasimoville. Venäläiset taistelujoukot oleskelivat Torniossa runsaan kuukauden ajan.

RAUHANTEON VÄLITTÖMÄT SEURAUKSET

Rajaolojen järjestäminen rauhanteon jälkeen

Maaherran kirje, jossa kerrottiin tieto 17.9.1809 Haminassa solmitun rauhan ratifioinnista saavutti Tornion 16.10.1809. Ehrenstolpen 11.10.1809 päiväämä ilmoitus kuului seuraavasti: *Torneå Elf bestämd som Riks-gränts så att Staden och allt det Land som ligger på östra sidan af nämde Elf tillhör Hans Kejslerliga Majtt.* Maistraatti kokoontui samana päivänä ja otti tiedon vastaan syvän hiljaisuuden vallitessa. Tiedot rahansopimuksen sisällöstä kertoivat että asukkaiden elämä tulisi muuttumaan perin pohjin. Raskas sota- ja miehitysaika, jolloin asukkaiden oli ylläpidettävä sekä Ruotsin että Venäjän joukkoja oli päättynyt. Toisaalta Ruotsin valtakunta ja Tornionlaakson yhtenäinen kauppa- ja kulttuurialue repäistiin kahtia. Hallinnollisesti Tornio ja Tornionlaakso liitettiin Oulun lääniin, Vaasan hovioikeuspiiriin ja Turun hiippakuntaan.

Raja merkitään maastoon

Rauhansopimuksen 5. artiklassa säädettiin rajan kulusta:

Tornionjoen suulla Pirkkiön saari, Röyttän satama sekä se niemimaa, jolla Tornion kaupunki sijaitsee, Muodostavat Venäjän maa-alueen äärimmäiset pisteet, ja siitä raja kulkee ylös pitkin Tornionjokea siihen saakka, kunnes tämän joen molemmat haarat yhtyvät Könkäsen ruukilla; mistä lähtien raja seuraa Muonionjoen juoksua....

Syksy oli jo pitkällä kun rauhansopimus ratifioitiin. Rauhansopimuksen soveltamiskysymyksistä laadittiin syksyllä 1810 erityinen asiakirja *Acte de Demarcation des frontières* eli *Gänse Reglerings Tractat* eli *Rajanlaskun Sovindo-Kirja*. Rajalinjan tarkemman määrittelyn lisäksi asiakirjassa sovittiin mm. rajalinjan toiselle puolelle jääneen maaomaisuuden jaosta, kirkollista oloista, liikenneyhteyksistä sekä kalastuksesta.

Uuden rajan merkitseminen maastoon aloitettiin alkukesästä 1810 ja lopullisesti raja saatiin käytyä vasta 1823, jolloin rajalinja Fluurinsaarelta merelle vahvistettiin. Rajan muodosti joen syvin väylä. Sen vieressä oleviin saariin pystytettiin pyykkejä merkitsemään rajan kulku ja kumpaan valtakuntaan saari kuului. Isommat rajapaadet pystytettiin Norjan rajalle ja Tornion Närän sillan läheisyyteen. Tornionjoen saarten käyttöoikeudet osoittautuivat kuitenkin monimutkaisiksi ja vanhat nautinto-oikeudet jätettiin pääosin entisiksi. Käyttöoikeuksista ruvettiin perimään ns. suvereniteettimaksua.

Ruotsalaiseksi vai suomalaiseksi

Merkittävää oli että rauhansopimuksen 10. artikla myönsi asukkaille vapaan oikeuden muuttaa maasta toiseen. Alkuperäisen sopimuksen mukaan muuttoaika oli voimassa kolme vuotta, mutta sitä jatkettiin vuoden 1815 loppuun. Muuttoliike Tornioista Ruotsiin ei saanut pelättyjä mittasuhteita, mutta peräti 20 henkilöä perheineen muutti vuosina 1809-1815 länteen. Lukumäärää merkittävämpi ongelma oli muuttaneiden henkilöiden merkitys Tornion elinkeinoelämässä.

Vuonna 1824 rajanylittäjiltä alettiin vaatia passia. Passitta kulkeminen jatkui kuitenkin vuosia eteenpäin. Tieyhteys joen itärannalla Tornioista Ylitorniolle saatiin valmiiksi 1832.

Nautinnat tasataan

Rauhansopimukseen liittynyt artikla omaisuuksien vaihdosta oli hankalasti toimeenpantavissa. Tarkoituksena oli korvata rajan itäpuolelle jääneet tilukset Ruotsin alamaisiksi jääneille ja tietysti myös päinvastoin. Neuvotteluissa päästiin tulokseen vuonna 1820 ja käytännössä tilusvaihdot

tehtiin vuosina 1823-1824. Kalastusoikeudet ja -paikat aiheuttivat väestön keskuudessa valituksia. Kalastuspaikoista ja niiden vaihdosta käytiin kiistaa aina 1840-luvulle asti. Asukkaiden oli vaikea uskoa että valtioiden raja tuli olemaan myös kalastuksen raja. Rauhansopimuksen mukaan kalastusta sai harjoittaa vain omalla puolella rajaa lohipatoja lukuun ottamatta. Väylänvartiset jatkoivat kalastusta kuitenkin vanhan tavan mukaan. Sanktioiksi määrättiin sakkoja ja kalastusvälineiden takavarikointia.

Seurakunnat jaetaan

Jo joulukuussa 1809 pääosaa alueen väestöstä oli vannonut uskollisuudenvalan keisarille, mutta asukkaat toki toivoivat olojen jäävän vanhaan järjestykseen. Paikallisväestö suhtautui pitäjänkokouksissa kielteisesti seurakuntien jakamiseen.

Myös Turun tuomikapituli toivoi vanhojen seurakuntayhteyksien säilyttämistä, mutta autonomisen Suomen hallituskonselji piti kuitenkin epärealistisena seurakuntayhteyden säilyttämistä. Uusissa rajapitäjissä saivat Alatornio ja Tornio pitää vanhat kirkkonsa. Erityisesti Karl Gustavin seurakunnassa jako koettiin raskaana, sillä uusi kirkko oli valmistunut 1796. Myös Alatornion suuri ristikirkko oli valmistunut vasta 1797. Karungin kirkko valmistui 1817 ja viimeisenä koko Tornionlaaksossa vihdoinkin Haaparannan kirkko kesällä 1825. Seurakuntien jakaminen edellytti myös omaisuuden arviointia, jakamista ja kompensatioita.

Venäläistyvä Tornio

Tornion kaupungilla oli kaupallisena keskuksena erityisiä ongelmia uudesta rajasta, joista kirjelmöitiin useasti Oulun lääninhallitukseen. Valitukset saivat uutta pontta kun itse keisari Aleksanteri I vieraili Torniossa elokuussa 1819. Senaatti päättikin keisarin osoittaman myötämieleisyyden ansiosta esittää Torniolle erinäisiä helpotuksia, jotka hyväksyttiin keuhällä 1820. Useat helpotuksista koskivat tullimaksuja, joihin saatiin merkittäviä alennuksia tai jopa vapautuksia. Kenties merkittävin yksittäinen helpotus oli sotaväen majoitusrasituksen siirtäminen kaupungilta kruunulle. Rauhantekoa välittömästi seuranneina vuosina majoitusrasitus oli lähes ylivoimainen. Majoitettavan sotaväen määrä oli vuosina 1810-1811 useita satoja miehiä. Koska varsinaista kasarmia ei ollut, sotilaat oli majoitettava kaupunkilaisten asuntoihin. Vuonna 1811 pääosa venäläisestä sotaväestä vedettiin pois Tornioista. Rajaa jäi vartioimaan vain pienempi kasakkaosasto.

Keisarin majoitusta koskevan päätöksen jälkeen 1820 ryhdyttiin kaupunkiin puuhaamaan kasarmirakennusta. Pormestari Cajanus tarjosi nykyisen Husan talon paikalla sijainnutta taloan kasarmiksi, joka erinäisten neuvottelujen jälkeen hyväksyttiin kasarmin paikaksi. Ensimmäinen varsinainen kasarmirakennus valmistui 1852. Sotilaitten lisäksi kaupungissa oleskeli myös vähäinen määrä venäläisiä ja karjalaisia kauppiaita. Useimmat olivat kulkukauppiaita. Pysyvän luvan saaminen edellytti maistraatin lupaa. Ensimmäinen kauppaoikeudet 1814 saanut venäläinen oli Ivan Sitkov.

Haaparanta perustetaan

Aleksanteri I:n tahto Tornion liittämisestä Venäjään (vastoin syvimmän uoman periaatetta) lienee ollut pohjimmiltaan kauppapoliittinen. Mikäli Tornion olisi jäänyt Ruotsille lähin venäläinen kaupunki olisi sijainnut Oulussa. Ruotsin hallitus oli uuden tilanteen edessä kun 1600-luvulla perustettu lapinkaupan keskus sijaitsi nyt venäläisellä maaperällä. Jo yhdeksäs joulukuuta 1809 ehdotti maaherra Per Adolf Ekorn uuden kauppapaikan perustamista Nikkalaan. Paikkaa perusteltiin mm. hyvillä satamayhteyksillä. Paikan sopivuutta kaupungiksi oli selvitetty jo aiemmin

kun purjehdusyhteydet Tornion kaupunkisaarelle olivat vaikeat. Kruununperijä Carl-Johanille omistetun kaupungin perustamishankkeesta tuli kuitenkin fiasko.

Vuonna 1812 perustettuun kaupunkiin ei koskaan muuttanut muutamaa ihmistä enempää. Kaupungin sijaintia pidettiin liian syrjäisenä. Kauppapaikaksi muuttui vähitellen Tornion länsipuolella sijaitseva Haaparanta, joka muodostettiin kauppalaksi 1821. Kauppalan kehitys oli suotuisaa ja porvaristo esitti kaupunkioikeuksia Haaparannalle 1842. Kuninkaan perustamiskirje on päivätty 10.12.1842. Samalla lakkautettiin vuonna 1812 perustettu Carl-Johanin kaupunki.